OPONENTSKÝ POSUDOK K HABILITAČNÉMU KONANIU
ZUZANA LIOVÁ

Sekundy sa vlečú, ale roky letia. Jednou z mála predností staroby je, že človek vníma premenu ľudí a okolitého sveta na pozadí dlhšej časovej perspektívy a v širších súvislostiach. Pri písaní oponentských posudkov je to výhoda – samozrejme ak pisateľovi slúži pamäť, čo nie je vždy samozrejmé. V roku 1999 mi profesor Ondrej Šulaj navrhol, aby som sa stal oponentom bakalárskeho scenára Zuzany Liovej podľa poviedky Isaaca Bashevisa Singera *Neviditeľný*. Dnes, s odstupom času, si uvedomujem, že začínajúca, dvadsaťjedenročná scenáristka bola už vtedy zrelá osobnosť s neobyčajnou vnímavosťou, s mimoriadnym pozorovacím talentom a s veľkou empatiou voči ľuďom. Hlavne k slabším, ktorých spoločnosť vytláča na okraj. Vo svojich prvých prácach uplatňovala tvorivé postupy, ktoré sa stali charakteristické pre jej ďalšiu tvorbu.

Ešte na škole prejavila Zuzana záujem o dokumentárny film a snažila sa prekročiť hranice svojho študijného odboru - scenáristiky. Ako režisérka debutovala v roku 2000 portrétom *Slečna Mária*, autentickým príbehom mladej ženy, ktorá sa pokúša dostať z nepriaznivej existenčnej situácie. Záujem o nehraný film bol možno podmienený tým, že jej spolužiakmi boli dokumentaristi, ktorých Pavol Branko označil ako *Generáciu 90*. Pre nezainteresovaných: nejde o vek režisérov, ale o to, že do priestoru slovenskej kinematografie vstúpili v 90-tych rokoch minulého storočia. S niektorými tvorcami tohto okruhu Zuzana spolupracuje dodnes ako scenáristka či dramaturgička, najviac asi s Markom Škopom. Jej práce z ďalšieho obdobia teda môžeme vnímať aj na pozadí tohto generačného hnutia.

Za dôležité to považujem preto, lebo základným východiskom Liovej tvorivého gesta je, podobne ako u dokumentaristov, znalosť najhlbších vrstiev spracovávaného materiálu. Jej dôslednosť pri výskume je obdivuhodná, za názormi, ktoré vysloví sú vždy argumenty a veľký kus práce v archívoch. Znalosť materiálu Zuzanu nezväzuje, práve naopak oslobodzuje, dáva jej vnútornú istotu, že zobrazovanej situácii rozumie a otvára jej nové možnosti pri budovaní príbehu. Úcta k realite do veľkej miery určuje formu jej filmov. Podobne ako napríklad bratia Dardenovci aj ona je vnímavá pozorovateľka, s formálnymi prvkami rozprávania pracuje úsporne a ako autorka

ustupuje do pozadia. V popredí stoja jej hrdinovia. Empatia a spolucítenie so zraniteľnými sa stáva v jej prácach zdrojom silnej diváckej emócie.

K habilitačnému konaniu Zuzana Liová predložila súbor diel, ktoré dokladujú šírku tvorivých aktivít a zároveň prezentujú hlavné tematické okruhy jej práce. Celovečerné hrané filmy Marka Škopa *Nech je svetlo* a *Eva Nová* a film Ivety Grófovej *Ema a smrtihlav*, na ktorých sa podieľala ako dramaturgička, dokumentujú jej schopnosť s porozumením preniknúť do témy cudzieho príbehu a rozvíjať poetiku iného tvorcu. Predložené filmy sa líšia v časopriestorovom ukotvení i sociálnom zakotvení, ale spája ich snaha preskúmať vyhrotenú dramatickú situáciu do hĺbky, ísť až na dreň problému, úsilie o autentickosť a vnútornú pravdivosť zobrazovaných udalostí. Z vlastnej skúsenosti viem, že Zuzanina reflexia scenára je vždy konkrétna, smeruje k prehlbovaniu významových vrstiev rozprávania, k prekvapivému budovaniu sujetu a hlavne k plastickému prekresleniu postáv. Ako dramaturgička sa v prvom rade snaží pochopiť a rešpektovať autorské zámery režiséra.

Celovečerný hraný film *Dom*, ktorý sama napísala aj režírovala, beriem ako rozvíjanie tvorivých zámerov naznačených v debute *Ticho.* Obe snímky sú analytickým pohľadom do života na slovenskom vidieku. Ukazujú ako sa existencia ľudí scvrkla na uspokojovanie materiálnych potrieb (problém plného hrnca) a ako im pomedzi prsty uniká hlbší zmysel bytia. Nie sú to veselé filmy, už pred desaťročím diagnostikovali príčiny dnešného stavu spoločnosti, upozorňovali na hodnotový rozpad v rodine, na silnejúci existenčný tlak, na odchod mladej generácie do zahraničia.

Oba hrané filmy predstavujú aj druhú tematickú líniu Liovej tvorby, otvárajú problematiku postavenia žien v našom svete. V centre príbehov stoja vnímavé hrdinky, v *Tichu* štyridsiatnička Marta bojujúca o nenarodené dieťa a v *Dome* gymnazistka Eva zápasiaca o slobodné naplnenie svojej budúcnosti. Obe narážajú na nepochopenie okolia, ani najbližším sa nemôžu zdôveriť so svojimi osobnými trápeniami. Pohľad na svet z ženskej perspektívy Zuzane umožňuje skúmať hodnotový systém spoločnosti, rúca idealizujúce stereotypy o slovenskej rodine, preniká k jadru problémov ukrytým pod povrchom každodennosti. Kladie otázky: Aké skutočné možnosti majú ženy pri sebarealizácii? Ako vnímame partnerské vzťahy a rodinu? Čo pre nás znamená matka a materstvo?

Dom je vo svojej konštrukcii komplikovanejší ako *Ticho.* Okrem nosnej línie hlavnej hrdinky pribudli ďalšie vrstvy rozprávania. Príbeh Evinej sestry a jej manžela, príbeh

učiteľa angličtiny a hlavne príbeh Imricha, Evinho otca. V našich rozhovoroch mi Zuzana prezradila, že pri písaní si každú situáciu budúceho filmu predstavuje z pohľadov všetkých zúčastnených postáv, chce porozumieť ich motivácii, argumentom a psychológii. Svojich hrdinov si neprikrášľuje, ani nedémonizuje, neohýba ich podľa žánrových klišé. Zobrazuje ich v protikladnosti a nejednoznačnosti. Snaží sa, aby boli plastickí a uveriteľní, je cítiť, že ich má rada, aj keď zakopnú a mýlia sa. Dobrým príkladom je práve postava otca vo filme *Dom*. Imrich nerozumie vnútornému svetu svojich dcér, vzťah k nim dokáže vyjadriť len otročinou na stavbe domov, v ktorých majú žiť. Zdanlivo je to neznesiteľný despota. Napriek tomu ho Zuzana sleduje s porozumením, vie, že tvrdosť jeho charakteru vyplýva zo životnej skúsenosti, z neschopnosti akceptovať, že svet sa mení rýchlejšie ako to dokáže vnímať. Vďaka takémuto prístupu presvedčivý individuálny portrét prerastá do akéhosi zovšeobecnenia generačnej skúsenosti.

Tematickej línii postavenia žien, sa Zuzana venuje aj vo svojej dokumentárnej tvorbe. Autorsky pripravila televízny cyklus *Prvá,* ktorý sa zameral na portréty slovenských žien, priekopníčok v mnohých odvetviach ľudskej činnosti. Boli to odvážne prvolezkyne a svoju pozíciu v konzervatívnom mužskom svete si museli vybojovať. Zuzana svoj zámer definovala v texte, ktorý je súčasťou súborného vydania cyklu na DVD: *„Keď sme sa bližšie zoznámili s ich príbehmi, vedeli sme, že pri realizácii nechceme vytvárať adorujúce portréty hrdiniek a vymenovávať ich úspechy. Chceli sme ich predstaviť pravdivo, s ich ľudskými chybami a túžbami. Pokúsili sme sa aspoň na chvíľu na svet pozerať ich očami.“* Ambiciózny cieľ sa autorkám podarilo naplniť, séria otvorila diskusiu o postavení žien, o ich mieste v našej spoločnosti a kultúre. Hravá forma použitá v jednotlivých častiach (napríklad práca s obrazom, grafikou, animáciou fotografií atď.) inšpirovala ďalšie televízne dokumenty.

Ako scenáristka a režisérka Zuzana nakrútila dve časti tohto cyklu portréty Magdy Lokvencovej Husákovej a Hany Gregorovej. Aj keď k habilitácii predložila len portrét Hany Gregorovej, v oboch dieloch musela riešiť podobné problémy. Najväčšou výzvou bol nedostatok archívnych materiálov, fotografii, absencia obrazových i zvukových záznamov. Každé obmedzenie však podnecuje tvorivosť, núti autora k hľadaniu novej formy.

V prípade dokumentu *Hana Gregorová* vytvorila Zuzana koláž z textov prvej slovenskej feministky, z jej intímnej korešpondencie, ktorú si viedla so svojim

manželom Jozefom Gregorom Tajovským. Táto línia subjektivizuje rozprávanie, pomáha preniknúť do vnútorného sveta hrdinky, pomenovať jej obavy a pochybnosti, vysloviť doteraz málo známe fakty. Objektivizujúce výpovede literárnych vedkýň a vedca, feministiek i vnučky zas pomohli zasadiť dielo a osobnosť spisovateľky do širších umenovedných a spoločenských kontextov.

Formálne sú Zuzanine dokumenty oveľa prekvapivejšie a hravejšie ako hrané filmy, ďaleko viac sa v nich prejavuje jej cit pre výrazné výtvarné riešenie i kontrapunkt. Napríklad povolanie Gregorovej otca – farbiar látok, vytvorilo rámec pre grafické spracovanie a animácie, v ktorých sa využili tradičné ornamenty modrotlače. Táto poetická obraznosť nebola samoúčelná. Svojou nežnosťou vytvorila kontrastný komentár k výpovediam, ktoré popisovali reálne, nie príliš idylické postavenie žien v spoločnosti.

Obraz v dokumente nie je ilustráciou, ale interpretáciou a niekedy dopovedaním Gregorovej úvah. Napríklad, keď spisovateľka uvažuje o reálnom postavení žien na prelome storočia, režisérka nám v statických záberoch predstavuje dobové fotografie ženských tvárí z rozličných spoločenských vrstiev, necháva divákovi priestor na premýšľanie o ich osudoch. Inokedy montážou historických fotografii vkladá stav ženského emancipačného hnutia na Slovensku do medzinárodných súvislostí. Môžeme porovnávať americké a anglické sufražetky so slovenskými feministkami a môžeme špekulovať nad tým, čo by o nich napísal baťko Vajanský.

Dokumentaristickú poctivosť a potrebu hovoriť o rôznych aspektoch slovenskej spoločnosti si cením aj v prácach, ktoré nie sú súčasťou predloženého súboru filmov. Napríklad v krátkej psychologickej štúdii *Bez vône* z poviedkového filmu *Slovensko 2.0.* Z hľadiska filmovej vedy a dejín slovenskej kinematografie je zas zaujímavý Zuzanin príspevok *Ženy – od lásky k hnevu* z dokumentárneho cyklu *Slovenské kino*, v ktorom sa zaoberala ženskými postavami v našich filmoch. Okrem profesorky Jeleny Paštékovej je Zuzana pravdepodobne ďalšia bádateľka, ktorá videla všetky slovenské filmy so ženskou problematikou. Ale o tom asi niekedy inokedy.

Pri habilitačnom konaní chcem ešte pripomenúť, že Zuzana Liová je inšpirujúca učiteľka. Študentov vníma ako partnerov v tvorivom procese, rešpektuje ich osobnosti, snaží sa podporovať originálny pohľad na život i film. Vytvára budúcim filmárom slobodný priestor, podporuje ich, dôveruje im, no zároveň im vštepuje vedomie zodpovednosti za tvorivé gesto. Neučí ich len tzv. scenáristické remeslo, diskutuje

s nimi o pohľade na život a filmy, filmársku profesiu začleňuje do umenovedných i spoločenských súvislostí. Medzi študentmi má prirodzený rešpekt, pretože za vyslovenými postojmi a názormi stojí jej dielo.

Záverečný výdych: Práce Zuzany Liovej pokračujú línii slovenskej kinematografie, ktorá sa pokúša reflektovať spoločenskú situáciu a stav nášho vedomia. Kladú otázky nielen ako, ale aj prečo žijeme. Možno na základe tohto poznania konečne dokážeme prekonať obmedzenia a mantinely nášho myslenia a jasnejšie vidieť kontúry budúcnosti. Držím nám palce.

Navrhujem všetky predložené práce akceptovať a vrelo odporúčam udeliť Zuzane Liovej akademický titul docentka.

Prof. Martin Šulík